

KRITIKAI SZEMLE

NYIRÓ JÓZSEF: *Kopjafák*. Novellák. Gy. Szabó Béla fametszeteivel. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár, 1933. 8° 162. l.

Ezek a kopjafák egy pusztuló erdőről beszélnek, székely sorsok tragédiáit gyászolják. Egy pusztuló nép sirkeresztjei, alattuk eltemetett emberi végzetek, amint ezt a mindennapi élet kiosztogatta. Szomorú könyv, olyan fekete, mint az illusztrációi, a lelkünk elborul tőle. Ezt a hatást nem a halál gondolata váltja ki belőlünk; nem a halál fájdalmas itt, hanem az élet, amely megelőzte. S még talán ez sem bántana, hiszen az az élet ma nem szórja a rózsáit; a rózsza, úgy látszik, kimaradt a modern sors programjából. De itt nemzetet temetnek, egész faj készül a koporsóba, ennek szól a halálharang: „a nagy székely ravatal árnyékában élünk.” Nyiró könyve ezzel a jajkiáltással kezdődik s ez a záróhangja is. Ez festi rá a sötét színeket a lelkek kapujára...

Valahogy van, de ez a gyászjelentés nem tud elhelyezkedni a lelkemben. Hiába, fajunkról van szó, nem hiszek könnyen a Kasszandrának. Nem kétséges, hogy lavina jár a Hargita alján, az is bizonyos, hogy hull a hamúeső a székely kapukra, de vajjon csakugyan a nagy székely ravatal árnyékában járunk? Vajjon csakugyan ideje már meghúzni a halálharangot? Én azt hiszem, Nyiró igen hamar tette fel a fekete fátylat az arcára, s ez megzavarta különben biztos, erős tekintetét. Hiszen ma már nem lehet nemzeteket eltüntetni a földabroszról. Túl vagyunk azokon az időkön, amikor Potemkin-falvakkal és átfestésekkel lehetett ethnografiát csinálni. Minden nemzet történetében voltak válságos napok, de el is multak; viharok jönnek, viharok mennek, türelem kell az elviselésükhöz. A székelységet most különösen a szegénység vágja, de ha egy fajban annyi szívósság, törhetetlenség, őserő van, mint — Nyiró könyve szerint — a Csinod Mihályokban, Alárikban, Fehér Julisokban, Endes Mihályokban, nincs az a rák vagy sátán, amely halottá tudná rágni.

Máskülönben is kifogásolom az efféle halotti melódiákat. Hiszen föl-téve, de meg nem engedve, hogy a végzet csakugyan lezárta volna az aktáinkat, a prófétáknak akkor sem szabad rekviemeket intonálni. A próféták a nemzet napsugaras életében húzták meg a vészharangot, a zivatar idején szívárványszínekről álmodoztak. A *Zrínyiász*, *Zalán futása*, *Az új földesúr* nem halált hirdettek, hanem életet. Meg kell mondanom, hogy az erdélyi elbeszélő irodalom ebben a tekintetben egy cseppet sem áll küldetése magaslátán. Mennyivel derekasabb munkát végeznek lírikusaink! Nem lehet hibáztatni, ha elbeszélőink elraktározzák az új élet típusait a történelem számára, s az is helyes, ha küzdelmeink, szenvedéseink láthatatlan kísérőjét megrögzítik az utókornak, de meg kell találni a vigasztaló pontokat s meg kell sejtetni az ígért földjének útjait is. Ahol az emberi tudomány megáll, ott kezdődik a próféták bölcsesége. De nálunk még nem gyultak ki a fények. Egyetlen világító a kietlenségben Berde Mária *Földindulása*. Ez a szép könyv meri először hirdetni, hogy törhetetlenül becsületes munkával, hittel és egyetértéssel a jég hátán is biztosítottuk magunkat. Sajnos, a többi krónikásunk féltő gonddal kerül mindent, ami egy kis hitet ébreszthetne bennünk. A történelem azt mutatja, hogy nagy földrengések után minden nemzet a multhoz fordul vigasztalásért. Na, nálunk abban sincs köszönet, ha a multunkat szellőztetik: csak azt keresik, ami kompromittáló ránk nézve. El kell ítélnem azt a fajsúlytalan balkezűséget, hogy mikor leginkább szük-

ségünk van az egységre, akkor Vértornyozunk, s mikor eljött a nagylelkek feltámasztásának az ideje, akkor Ordógszekerezünk, Szarvasbikázunk kivilágos virradtig. Mintha csak ebből állana a történelmünk! Nekünk most nem hisztériákra, diszmagyaros haramiákra van szükségünk, hanem melegszívű hősökre, krisztuslelkekre, akik tavaszt hintenek a lelkünk kietlenségébe. Elég volt hát a szemétdomb-kultúsból, lássunk már valamit a Szenthegy szépségeiből is. De épen ezért elég a trauer-marsból is, szólaljanak meg már egyszer a proféták.

Ezért nem tartom szerencsés ötletnek Nyirótól sem, hogy most a nagy földindulás tizenötödik fordulóján elkópjázza a székelyeket. Az a meggyőződésem különben, hogy ezt Nyiró sem veszi komolyan, ez a bevezetés és záróirat csak utólagosan készült, az elindulásnál még ő sem gondolt nemzeti nekrológra. Hiszen ezek a novellák elszórtan már előzőleg megjelentek, mikor Nyiró nem is gondolt rá, hogy egy bizonyos gyujtófogalom arnyékába fogja őket elhelyezni. És a novellák nem is mind olyanok, amelyek a bevezető futamot erősítenek. Alig 2–3 tolmácsolja az alapgondolatot, a többi rendes polgári novella, amely általában illusztrálja a székely nép súlyos, nehéz állapotát, különösen a nagy, emésztő betegséget: a szegénységet, de hát én Istenem, ez még nem jelent örök halált, ez most általános, hiszen — úgy mondják — még Genfben is mérsékeltőbbek az adagok, soványabbak a béke-orgiák. Nyiró tehát csak egy kis színpadi hullámmzást akart előidézni könyve körül a szentimentális hárfázással, s ez valószínűleg sikerült is neki.

Ez a megjegyzésem általánosságban Nyiró könyvére, de hát ez nem esik sem az esztétikai, sem az irodalmi értékek rovására. Ezekből a szempontokból csak dicsérettel szólhatok róla. Nyiró ősi, eredeti elbeszélő tehetség nagy szépségű stílussal, s ez a kötete azt bizonyítja, hogy erejének még teljességében van, nyoma sincs a fáradtságnak. Vérbeli elbeszélő, aki minden kicsinysegből tud valamit csinálni; a legparányibb semmiségből történetet formál, s annyit tud hozzáadni önmagából, hogy irodalmi értéküvé emeli. Ez a különbség az igazi író és a műkedvelő közt: az igazi író a semmiből is teremt, a kontár a valamit is elrontja. A kötet legtükéletesebb alkotásának mégis a Csinod Mihály történetét tartom. Csinod Mihály egész télen betegeskedik, még gyermekének is az asszony szerzi a kenyeret; hol esznek, hol nem. Tavasszal azonban mégis kimegy szántani, mert ez a szántóvető ember igazi életeleme: a kenyérágy megvetése. Csinod Mihály felhős homloka is felderül erre a gondolatra, már látja is kalangyákban a jövő reménységét, el is feleli, hogy minden csak tragikus játék, hiszen nincs mit vetnie a földbe, a szomszédja emlékezteti rá. A szegénységnek ez a végzetes nyomása összeropantja Csinod Mihályt: ott hal meg a csatatéren. De az ekeszarvát még a halál után sem engedi ki kezéből. Úgy hal meg állva, ráhajolva az ekére. Szébb és kifejezőbb novellát ennél aligha írt még Nyiró. Iskolai kézikönyvbe is be kellene venni. Itt megkérdezhetném Nyirótól: hát a kaszának, ekevasnak, sarlónak ezeket a törhetetlen hőseit el lehet temetni?...

Igen kedves az utolsó novella is, de sajnos, művészileg a leghibásabb. Szerző felesége az utolsó száz lejjel megveszi a Mihókék bárányát, hogy ezek kifizethessék az orvosi költségeket. A báránnyal aztán a beteg Mihók gyerek játszik, sőt a temetőbe is elviszük azután, mert a halott gyermekeknek is kell szórakozás. Keresetlően kedves és minden hivalkodásnál jobban és szebben beszél. De itt aztán jön egy hibás váltoállítás s a szerző idegen vágányra csúszik. Meglátja az első fecskét, s úgy érzi, hogy ez a kis madár apró csőrével elvonja a szemfedőt az ő lélettől meggyalázott arcáról. Vajjon ki küldötte? A logika az lenne, hogy az író a halott gyermekre gondoljon, hiszen a természetben semmi sem marad befejezetlen, ott örök a kiegyenülés, titokzatos erők állítják logikai rendbe a jelenségek milliói, fonják a szálakat a látható s a láthatatlan világ közt. Ezt a kis örömet hát bizonyosan a kis Mihók gyerek küldte hálából, hogy szerző az utolsó száz lejt is feláldozta érte. Nincs hálásabb teremtmény a halottnál. Csakhogy nem ez történik. Helyette jön egy Tompa-féle panasz a fecske madárnak: már mindenből kifogytunk, semmink sincsen; neked könnyű, te elmehetsz, de mit tegyünk mi, akik haldoklók vagyunk? Miért jöttél? Sajnálsz minket? Nekünk szántad

utolsó dalodat? stb. stb. néhány erősen pesszimista sopánkodás, hogy a záró motívum összehangzó legyen az intonációval. Cakhogy ez így erőszakkal van előrúncigálva a művészet rovására.

Vad romantikus a Zólya Adám históriája. Zólya Adám nem bocsát meg leányának, mert ez az ő akarata ellenére ment férjhez. Hiába lesz a leány beteg, sőt meg halála sem tudja kiengesztelni. Zólya Adám szíve erős viadalomra kél a makacsságával. De aztán mégis csak megtörik; éjjel kimegy feleségével a temetőbe, kiássa a koporsót, leveszi a szemfedelelet s úgy csókolják a halottat, egyik jobbról, a másik balról. Epen olyan képtelen história, mint az *Elsodort faluban* az öreg honvéd temetése. A beállítás is lehetetlen. Temetésre járó ember tudja, hogyha valaki leszáll a sírba, a koporsóra kell állania, mert máshol nincs hely. Adám úrral is így történik. Lenn van a sírban, sőt feleségét is leszállítja. Hogy lehet akkor a szemfedelelet leemelni s a csókolozási műveletet elvégezni? De hát néha a legjobbaknál is elszabadulnak a lovak. — Ika Bálint esete parádés történetnek van szánva, ahol a Kopjafák célzata is kiütöközik. Ika Bálint a szerző szerint a halállal tréfálkozó népek utolsó fia volt, kinek se istene, se hazája; halálra ítéltetett. Ika Bálint szegényen jön a faluba, de meggazdagszik, s el is bizza magát a szerencséjében. Hanem az élet megropogtatja a csontjait; a kerék gyorsan lefelé fordul, Ika Bálint lerongyolódik testileg, lelkileg, bele is bolondul. Végre néhány lapát földet tesz fia sírjából egy szekerre, beviszi a városba s ott kínálja: földet vegyenek! jó erdélyi földet! S a szerző megjegyzése szerint: senksem sejtette, hogy egy nép utolsó nagy halállaltréfálkozása válik valóra a szerencsétlen örült rettenetes cselekedete által. Hát ezt csakugyan nem lehet sejtteni, mert ez a gesztus nem azt fejezi ki, amiben magunkra ismerünk. Valami van benne, valami távoli, álomszerű harangzó... mintha... Meg kell mondanom, hogy Nyíró szimbolizálásait nem tartom szerencsésekknek. Történeteit annyiszor egyénekké teszi, hogy a jelző s a jelzett közti kapcsolatot legtöbbször csak nagy felderítő szolgálat után lehet megtalálni, s ez a kapcsolat mindig csak hajszál, amely Damokles kardját tartja.

Nyíró nagyon jó megfigyelő. Ismeri hőseit külső és belső összetételeikben egyaránt és ismeri az atmoszférát is, amelyben mozognak. Látja a székelylek összetevőit: a ragaszkodást a szülői földhöz, a termő földhöz, a gyermek iránti szeretetet, macacsságot, böcsködést, hitvesi hűséget, szenvedélyeket, kenyéririgységet stb., amint ezt a mindennapi élet tanúsítja. Tudja, hogy a nép lelkében a tragédiák is egyszerű taglejtésekkel játszódnak le. Különösen a halál történi nálunk megrázóan primitív formában. A halálból csak a kultúremler csinál kázust, a falusi csendes apátiával fogadja, nála az egész csak annyi, mint mikor azt mondja: bemegyek a városba. Ugrai Lőrincén bejelenti az urának: én ma meghalok. S a férje azt mondja rá: úgy nezem én es. És Ugrai Lőrincé azért elmegy takarni a határra, mintha itthon nem is a halált várnák, s az asszonyoknak sem esik rosszul, ha az ura elmegy, hiszen a takarást el kell végezni, az az ura dolga, a halált elvégzi ő egyedül is. S a búcsúzás is ilyen egyszerű: segéljen az Isten, hogy könnyen túl lehess rajta.

Stílusa nagyon szép, színes, erővel teljes. Panteizmusa egyetlen élőlényé változtatja a világot, testvérré teszi a földet, embert, falevelet, de ez a fogás mindig művészi marad, sohasem lesz erőltetetté. Az erdő megérzi Alóziában a gyilkos gondolatot, s megrémül tőle; de azt is látja, hogy a halált viszi szívében, mikor a somolyói búcsúra megy, s akkor már szerető fájdalommal kíséri utolsó lépteit: az erdő orgonál, a rengetegből hangok kelnek, halk hajnali melódiák, a fák mélyében orozkodó baljós aggodalmak eltűnnek és a róka is kedvesen áll ki barlangja szádába; a madárkák szárnyakkal búcsút intenek, s a fenyves halkán sír fölötté. A természet Nyíró-nél is megérzi a halál járását, épúgy mint Gárdonyinál. Mikor Alózi leül Nyilénk csúcsán megpihenni, már közeledik a veszedelem, abban a helyben a fák futni kezdenek mellette és ettől kezdve az erdő futása meg nem állott. A mellette álló Szilaj téhen elbődül, az már érzi a halál közeledését. Mikor Endes Mihályék gyermeke meghal a mezón, a búzák fölött esend ül, a pipacsok égnek, mint a halottnak gyújtott gyertyák; minden tudta, hogy valaki

meghalt a mezőn, s a halál jár a tarlón. Mikor a két legény halálos összecsapásra készül, az erdő félelmes éjszakájában a vadak megkaparják éjjeli fészkeiket és figyelik az éjszaka rejtelmét. Már tudják, hogy a tetőn a legnagyobb fa csúcsán leült az öreg halál és a fejéhez csapkodó rémült baglyokkal játszik. Kilenc órákor nagyot ásít és ettől hirtelen az erdőn borzongás rian végig. A megbolygatott sötétségben elmerül az égen szendergő néhány csillag. Brillians technikával tudja feledhetlenné tenni természetleírásait. Az őszi takarítást így írja le: A reggeli napfényben úszó réten virág virág mellé volt szúrva, virit már a sok kököresin, mintha üde zöld abroszon violaszín pohárcák ezrei volnának felterítve a harmatnak. Recseg, ropog a kukorica sárga erdeje... kasza villan a fűben, ekék hasítanak a földbe, ásók forgatják a krumplit, káromkodások vannak. Olyan az egész kép, mintha a menyország terített asztalát rohanták volna meg az emberek és rögtön dobnának a menekülő angyalok után. Gyönyörű szép a szántóvető ember munkájának leírása. Igazi apothezis: Nem volna semmi különös abban sem, ha két fehér angyal térgyepelne láthatólag a föld két végén és úgy tartaná kezeiben a barázdát, mint fekete pántlikát, vagy az élet keskeny, fekete hídját. Csinod Mihály érzi is ennek a munkának a szentségét: 'Szen én es az Ur testyinek szívéen dolgozom, mondja. És álommal és szeretettel hinti be, mintha mag helyett csókot vetne. A legnagyobb írók sem írtak ennél szebbet.

Még csak annyit jegyzek meg, hogy a Kopjafákban is fellobog a Nyíró sajátgyártású, elviselhetetlen székely mithológiája, de csak egy helyen, és azt hisszük, hogy ezúttal utoljára, ezért hát ezt az egyet még megemésztjük.

Nyíró könyve pompás munka, a világ akármelyik irodalmának díszére válnék.

Rass Károly.